

Bruinvissen voor de kust bij Den Helder

NEARSHORE HARBOUR PORPOISES AT DEN HELDER

Kees Rebel

Vogelwerkgroep Den Helder

Inleiding

De laatste jaren is het aantal Bruinvissen *Phocoena phocoena* voor de kust bij Den Helder spectaculair gestegen. In de eerste decennia van de vorige eeuw was de Bruinvis een gewone verschijning voor de Hollandse kust. Hoewel Bruinvissen als zomergasten te boek stonden, werden de meeste Bruinvissen in het Marsdiep in de winter gezien. Vanaf de oorlogsjaren ontbreekt het aan betrouwbare informatie en het plotseling verdwijnen van deze kleine tandwalvissen blijft dan ook een raadsel. Pas in 1985 verschenen er weer sporadisch Bruinvissen in de Nederlandse kustwateren. De soort nam na 1990 zelfs explosief toe. Zowel de afname alsmede het herstel zorgde voor de nodige hypothesen. Voor wat betreft de afname van de Bruinvis worden zaken genoemd als vervuiling en de afsluiting van de Zuiderzee en daaraan gerelateerd het verdwijnen van de Zuiderzeeharing. Oorzaken die worden vermeld inzake het herstel zijn onder andere het voedselgebrek in de Schotse wateren, de mate van vervuiling van het zoutwatermilieu en sinds kort klimaatsverandering. Echter, het betreffen visies voor de lange termijn. De toename van de Bruinvis in het voorjaar en het plotselinge verdwijnen is al jaren lang mysterieus. Tijdens het voorjaar van 2010 lijkt het laatste raadsel te zijn opgelost. Hiervoor was het noodzakelijk om de jaarverslagen 'Zeetrek langs Huisduinen' (Geldermans & Rebel in serie) en de opgeslagen gegevens van de internetsite trektellen.nl te raadplegen.

Materiaal en methode

De telpost is op de zeewering naast de kustwachttoren bij Huisduinen gesitueerd. Door de strategische ligging van Den Helder ten opzichte van de Waddenzee is het een ideale locatie voor het registreren van de vogeltrek. Door allerlei geomorfologische processen is voor de kust bij Den Helder de zandplaat Razende Bol ontstaan. Deze plaat zorgt voor een vernauwing van het Breewijd, waardoor er als het ware een soort eco-poort naar de Waddenzee is ontstaan. Tevens is het een getijdengebied, waar de eb- en vloedstromingen een belangrijke rol

spelen bij de aanwezigheid van dierlijk leven. Vanaf de telpost wordt de (zee)vogeltrek sinds eind jaren zeventig jaarlijks op systematische wijze geregistreerd en er is een duidelijk beeld van bepaalde steeds terugkerende patronen en daaraan gerelateerd de seizoensinvloeden van diverse vogelsoorten ontstaan. Zeezoogdieren, zoals zeehonden en Bruinvissen, vormen in dit gebied een bijproduct van de zeetrekellingen. Echter het ontrafelen van bepaalde patronen van de Bruinvis zorgde wel voor de nodige uitdagingen. In eerste instantie is er een getijdenritme ontdekt en in een later stadium werd het plotselinge verdwijnen van de Bruinvis tijdens het voorjaar ontrafeld.

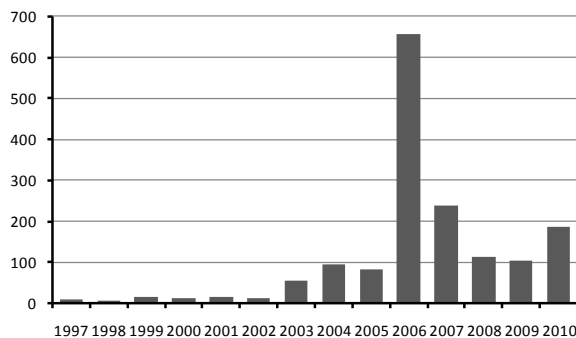

Rustig zwemmende Bruinvissen, Marsdiep 21 september 2008. *Slowly swimming Harbour porpoises* (Bart Vastenhouwer)

Toenemende aantallen

De interesse voor de Bruinvis begon eigenlijk in 1997. Na een koude winter werden de eerste Bruinvissen in het Breewijd in het voorjaar ontdekt. Dit werd toen als een grote bijzonderheid beschouwd. Het verschijnen werd dan ook in verband gebracht met de strenge winter. De mosselbanken in de Waddenzee waren afgestorven en hierdoor was het mosselvlees een gemakkelijke prooi voor diverse vissoorten.

Juist deze vissen hadden aantrekkingskracht op Bruinvissen. Uiteindelijk werden in dat jaar overigens 'slechts' 9 exemplaren geteld. Daarna schommelde het aantal tot 2003 rond de 10 exemplaren per jaar. Pas in 2003 werden grotere aantallen gezien (54 exemplaren) en in 2004 werden liefst 96 stuks geregistreerd. Later, in 2006 zou de soort pas echt spectaculair toenemen: er werden in dat jaar maar liefst 656 Bruinvissen bij Den Helder waargenomen. De jaren daarna lieten weer een duidelijke afname zien. Toch waren ook deze aantallen voldoende om als studiemateriaal te dienen ten aanzien van verplaatsingen en hun gedrag.

Figuur 1. Jaarlijkse aantallen Bruinvissen voor de kust bij Den Helder, 1997-2010 (het laatste jaar bevat gegevens tot en met 28 maart. *Yearly numbers of Harbour porpoises off Den Helder, 1997-2010 (data till 28 March 2010).*)

Wind en tijstromen

Bruinvissen zijn gemakkelijker te ontdekken op windstille dagen bij een gladder zee dan tijdens onstuimige omstandigheden. Toch werden merkwaardig genoeg juist op stormachtige dagen veel Bruinvissen waargenomen. Door de sterke stromingen in het Breeuwijd is het in feite een getijdengebied. Het werd een gewoonte om bij elke waarneming van een Bruinvis het getijde, de afstand tot de kust en het gedrag te noteren. Door het consequent noteren van deze gegevens is er een beeld ontstaan dat zich het beste als getijdenritme laat omschrijven. Tijdens opkomend tij verplaatsen de Bruinvissen zich vrij snel in noordelijke richting. Deze dieren bevinden zich meestal wat verder uit de kust. Tijdens de daaropvolgende ebstroom zwemmen de Bruinvissen juist dicht langs de kust, zodat zij soms zelfs met het 'blote oog' waarneembaar zijn. Tevens zwemmen de bruinvissen in de ebstroom over het algemeen tamelijk langzaam. Ze drijven als het ware met het getij mee naar 'buiten', dus richting de open zee. De meest interessante periode betreft de fase die ook wel dood tij wordt genoemd. Juist bij dood tij werd vaak foerageergedrag vastgesteld. Soms was het rustig kantelen en keren in stroomnaden, andere keren

ging het om wilde achtervolgingen van hun prooivissen in de bovenste waterkolom, waarbij de 'splashes' duidelijk zichtbaar waren. Soms werden jongere dieren nabij de strekdammen gezien. Deze dieren waren mogelijk op zoek naar grondels.

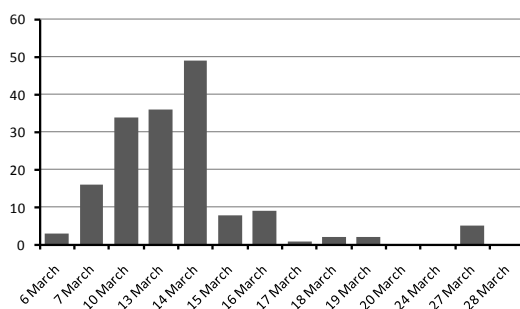

Snel zwemmende Bruinvis, Marsdiep 21 september 2008. *Porpoising Harbour porpoise* (Bart Vastenhouwer)

Bruinvissen maken dus gebruik van de zeestromingen in het Breewijd: ze laten zich meevoeren met de stromingen en dergelijke verplaatsingen kosten dus waarschijnlijk weinig energie. Door de wisselende afstanden tot de kust lijkt het er daarbij op dat ze in feite, in ruimtelijke zin, in een ellipsvorm heen-en-weer zwemmen. Foerageergedrag werd vooral gezien in de periode dat het verval het kleinst is. Dit is voor Helderse zeevissers de gunstigste periode om zeer actieve Bruinvissen te kunnen zien, die op dat moment hun prooivissen soms wild achtervolgen. Dit verschilt opvallend van het foerageergedrag van Bruinvissen voor de kust bij zuidwest Engeland (Pierpoint 2008). Daar heeft men het tegenovergestelde vastgesteld: foerageren als de stroming op zijn sterkst is. Vermoed werd daar dat de prooivissen moeilijk tegen de stroom in kunnen zwemmen en daardoor snel vermoeid raken. Hierdoor zouden zij gemakkelijker te vangen zijn.

Voorjaarsmigratie

Een tweede aspect betrof het plotselinge verdwijnen van Bruinvissen bij Den Helder in de loop van het voorjaar. Een afname van Bruinvissen voor de Zuid-Hollandse kust gaat gelijk op met een significante toename voor de Noord-Hollandse kust. Soms kunnen de aantallen tot enkele tientallen per dag oplopen en van het ene op het andere moment zijn ze dan plotseling verdwenen! Daarna worden nog slechts sporadisch Bruinvissen waargenomen. In het voorjaar van 2010 werd eigenlijk voor het eerst de migratie van de Bruinvis in noordelijke richting duidelijk vastgesteld. De belangrijkste periode viel midden in maart. Op 10 maart 2010 werden na aanvang van de telling al snel Bruinvissen in diverse stroomnaden ontdekt. Uiteindelijk werden 34 Bruinvissen geteld. Van deze dieren zwommen 12 exemplaren naar het zuiden, alle andere hadden een noordelijke koers. Tevens werden er op deze dag enkele foeragerende Bruinvissen gezien. Op 13 maart verschenen opnieuw Bruinvissen voor de kust en het aantal steeg al snel tot 36 exemplaren. Hiervan zwommen er slechts twee naar het zuiden en de rest noordelijke richting. Het getijde was tijdens vrijwel de gehele waarnemingsperiode afgaand. Dit houdt dus in dat de verplaatsing tegen de stroming in plaats vond, in tegenstelling tot wat in voorgaande jaren werd gezien. De volgende dag herhaalde dit patroon zich. Er werden op deze dag maar liefst 49 Bruinvissen geteld, waarvan twee naar het zuiden en 47 naar het noorden. De omstandigheden waren voor wat betreft het getijde nagenoeg identiek als op 13 maart. De telpost was gedurende de rest van de week regelmatig bezet en er kon een duidelijke afname worden vastgesteld (maximaal 2 Bruinvissen per dag; Fig. 2). Door de intensieve tellingen in deze maand kon de exacte periode van doortrek dus worden vastgesteld.

Figuur 2. Aantallen Bruinvissen voor de kust bij Den Helder, voorjaar 2010 (6-28 mrt). *Numbers of Harbour porpoises off Den Helder, spring 2010 (6-28 March).*

Dankwoord Een woord van dank gaat uit naar de overige waarnemers, te

weten: F. Geldermans, C.J. de Graaf, Chr. v.d. Vliet, J. Kortekaas, N. Harder, M. Renden, T. de Boer, B. Schrieken, P. v.d. Wielen, K. Renes en R. Huisman.

Summary

This paper reports the increase of Harbour Porpoises off Den Helder in recent years, their tidal rhythm, and spring migration. Harbour Porpoises tend to appear each spring near Den Helder (Noord-Holland) when the frequency of sightings off the mainland coast of Zuid-Holland is declining. Animals tend to swim fast and in northerly direction at relatively large distance when the tide is flooding, while the drift (float) south during ebbing. Foraging behavior was most commonly seen when the tide was turning. Sightings in 2010 confirmed that the animals travelled north overall (spring migration), and that numbers rapidly declined shortly after peak-numbers mid March had been recorded.

Referenties

- Camphuysen C.J. & Peet G. 2006. Walvissen en dolfijnen in de Noordzee. Fontaine Uitgevers, Kortenhoef.
- Geldermans F. & Rebel C. 1997-2006 (in serie). Zeetrekklans langs Huisduinen 1996-2005. Vogelwerkgroep Den Helder e.o.. De Steenloper (speciale edities) 15(79): 1-57, 16(85): 1-55, 17(91): 1-52, 18(96): 1-69, 19(101): 1-56, 20(107): 1-69, 21(113): 1-64, 22(118): 1-54, 23(123): 1-78 en 24(128): 1-36.
- Pierpoint C. 2008. Harbour porpoise (*Phocoena phocoena*) foraging strategy at a high energy, near-shore site in south-west Wales, UK. J. Mar. Biol. Ass. UK 88: 1167-1173.

Adresgegevens auteur:

Kees Rebel

Vogelwerkgroep Den Helder
De Zeis 27, 8091 NK Wezep, kees.rebelzeetrek@hotmail.com